

Фізична освіта і спорт

УДК 796.5:371.7+159.922.7

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15088894>

Причини поширеності активного туризму та мотивація учнів закладів загальної середньої освіти до занять активним туризмом

Васкан Іван

кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри теорії та методики фізичної культури, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 58000, м. Чернівці, вул. М. Коцюбинського, 2, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-1725-3595>

Штефюк Іван

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, асистент кафедри теорії та методики фізичної культури, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 58000, м. Чернівці, вул. М. Коцюбинського, 2, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-0390-5422>

Прийнято: 27.01.2025 | Опубліковано: 09.02.2025

Анотація. У статті розглядається феномен активного туризму серед учнів закладів загальної середньої освіти, його поширеність та мотиваційні чинники. Визначено, що туристсько-краєзнавча діяльність охоплює значну частку дітей в Україні, однак механізми її ефективного впровадження потребують наукового осмислення. Проведено аналітичний огляд функцій активного туризму на основі наукової літератури з активного, спортивного, оздоровчого та рекреаційного туризму. Виявлено, що існуючі функції (оздоровча, рекреаційна, пізнавальна, виховна тощо) у своїй сукупності

формують популярність активного туризму, проте жодна з них окремо не пояснює його унікальності. Дослідження засвідчило, що головною функцією, яка визначає особливу привабливість активного туризму, є можливість злиття людини з незайманою природою. Це поєднання всіх функціональних аспектів активного туризму сприяє його ефективному впровадженню як важливого засобу фізичного виховання та особистісного розвитку учнів.

***Ключові слова:** активний туризм, мотивація учнів, фізична активність, рекреація, туристсько-краєзнавча діяльність, освітній процес, природа.*

Reasons for the prevalence of active tourism and motivation of students of general secondary education institutions to engage in active tourism

Vaskan Ivan

Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Theory and Methods of Physical Culture, Associate Professor Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, 58000, Chernivtsi, M. Kotsyubynskoho St., 2, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-1725-3595>

Shtefyuk Ivan

Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Assistant Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Culture Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, 58000, Chernivtsi, M. Kotsyubynskoho St., 2, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-0390-5422>

***Abstract.** Today, a significant number of leading experts are inclined to believe that tourist clubs and children's tourist centers with their infrastructure are extremely effective in increasing the level of physical activity of schoolchildren. Various forms of tourism and local history work in Ukraine cover more than 1 million 250 thousand children, which is 19.1% of the total number of students. Almost 536 thousand*

students study tourism and local history in out-of-school education institutions annually. Tourism and recreational activities remain one of the most common forms of leisure for modern youth. As we can see, the phenomenon of active tourism among children requires reflection by the scientific community in order to optimize it and implement it on an institutional basis as a successful form of physical education. In order to properly implement and disseminate this phenomenon, it is necessary to understand, among other things, the reasons for its popularity. We have conducted an analytical review of the functions of active tourism, which we have found in the scientific literature on active, sports, health and recreational tourism. All of the functions mentioned in these studies do not explain the uniqueness and popularity of active tourism, either together or in particular. The functions taken from the philosophy of tourism have added clarity, but the main function is qualitatively described in the ideology of ecological tourism. Our analytical study allows us to identify the function of active tourism that makes it unique and popular - the possibility of merging with (almost) unchanged nature. Other functions of active tourism (health (physiological), wellness (psychological), recreational, entertainment, cognitive, educational, sense of discovery, sense of social authenticity) are decisive all together, in a complex, and not each separately, since each of them is duplicated in other, (not so popular or not at all) areas of life, and together they add effective reasons and impetus for the effective functioning of the root cause of active tourism - the merger of man with nature.

Keywords: *active tourism, student motivation, physical activity, recreation, tourism and local history activities, educational process, nature.*

Постановка проблеми. Хоча дитячий туризм є популярним в Україні, станом на 2021 рік «ані результати численних наукових досліджень про здоров'ястимулюючі можливості активного туризму, ані зміст нових навчальних програм з фізичної культури для учнів наразі не стали механізмом збільшення їхньої рухової активності в добовому режимі» [10]. Більше того, у

2020 році активним туризмом займалися 8439 учнів у чотирьох карпатських областях України [7], тобто показники залученості за 10 років суттєво зменшились (приблизно в 10 разів). Отже, потрібно надавати державну підтримку активному туризму в школі, оскільки поза ним рухова активність дітей ще більше зменшиться.

Нас цікавить не весь туризм, адже він включає в себе багато видів, а саме той, який раціонально та доцільно впроваджувати в заклади загальної середньої освіти (ЗЗСО). Туризм впроваджують у ЗЗСО з оздоровчою та розвивальною метою, тому можна сказати, що найближчим до цих цілей є спортивно-оздоровчий туризм. Однак більшість учнів не матимуть у майбутньому жодного відношення до спорту, тому точніше буде визначити «шкільний» туризм як активний туризм, оскільки його головною функцією є подолання малої рухової активності, до якої схиляють учнів зміст навчальної програми та сучасний спосіб життя цивілізованого людства. «Активний туризм – це такий вид туризму, який при подоланні туристських маршрутів використовує активні засоби пересування та подолання перешкод (пішки, на байдарках, лижах, велосипедах тощо). За змістом цей вид туризму близький до існуючого спортивного туризму, але ґрунтується на маршрутах некласифікованих або невисоких категорій складності і не дає учасникам можливості отримувати спортивні розряди і звання» [1; 9; 11]. «Однією з обов'язкових ознак активного туризму є проведення заходів у незайманому або слабозміненому природному середовищі» [9].

Сучасні дослідження з активного туризму розглядають популярність, види активного туризму, туристичні об'єкти, механізми підготовки, можливості побудови якісних маршрутів, навіть мотиви учнів, але вельми побіжно та невичерпно розглядають функції активного туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Випасняк І., Іванишин І., Луцький В., Процишин Н. визначили стан розвитку активного туризму в карпатському регіоні України станом на 2020 рік, дослідили ефективність

використання засобів активного туризму в системі фізичного виховання учнівської молоді Карпатського регіону та створені належні умови для залучення учнівської молоді до занять різними видами активного туризму [7].

Курилюк С., Луцький В., Новосьолов О., Мельник О. здійснили теоретичний аналіз та узагальнення сучасних підходів щодо використання засобів активного туризму в спортивно-рекреаційній діяльності учнівської молоді, описали деякі проблеми та деякі функції активного туризму [10].

Лівак П.Є., Полухін Ю.В., Стешиц А.В. визначили види активного туризму та ключову концепцію занять на відкритому повітрі, з'ясували вплив активного туризму на організм людини, визначили деякі функції активного туризму [11].

Виділені аспекти проблеми, які не були вирішені раніше. Наявні в науковій літературі функції активного, спортивного, оздоровчого та рекреаційного туризму розглядаються переважно побіжно і не дають вичерпного пояснення ані разом, ані окремо, щодо унікальності та популярності активного туризму, хоча відзначають його дієвість і ефективність у житті людини. Водночас інші сфери життя, в яких проявляються ці функції, не набули такої популярності серед сучасного людства. Тому після зіставного аналізу ми змушені були звернутись до наукової літератури з суміжних тем, черпаючи ідеї з них і самостійно здійснюючи аналіз та синтез зазначених ідей.

Мета статті – проаналізувати функції активного туризму з точки зору їхнього значення для формування унікальності цього виду туризму, що робить його таким популярним у сучасному суспільстві. Окрім того, описати механізм цієї унікальності з метою використання його фахівцями з туризму під час практичної роботи з учнями ЗЗСО.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглянемо функції активного туризму та ступінь їх значущості у формуванні унікальності активного туризму.

Оздоровча (фізіологічна). Подорожі сприяють зміцненню опорно-рухової, дихальної, серцево-судинної та травної систем, інтенсифікують обмін речовин, гармонізують роботу нервової та гормональної систем, підвищують загартованість. «Регулярна туристична діяльність ... є ефективним заміником фізичної праці, що стимулює у людині радість до життя, підвищує фізичний стан її організму, тому будь-яка інша робота виконується легко, а організм після неї швидше відновлюється» [10; 11; 12, С. 10; 13, С. 117]. Оздоровча (фізіологічна) цінність є безумовно сутнісною рисою активного туризму, хоч і не унікальною, оскільки фізична праця на свіжому повітрі дає те саме.

Оздоровча (психологічна). «Активний туризм здійснює сильний та різнобічний вплив на фізіологію, від чого відбувається зниження напруженості та активізація психічних процесів, тобто швидке відновлення психіки та навіть підвищення розумової працездатності (Конох А.П., Коцан І.Я., Сухарев О.Г., Устиленко Л.М., Щур Ю.В.)» [12, С. 4] Тому «активні туристи менш схильні до депресії ... після занять ще й більш зібрані, спокійні, терплячі, стримані» [11]. «М'язове щастя» (та його психологічні наслідки) є однією з сутнісних складових сутності туризму, хоча і не унікальною, адже фізична робота на свіжому повітрі з природними суб'єкт-об'єктами (наприклад, рослинництво) дає ті самі психологічні наслідки, але рослинництвом діти переважно не займаються. Ця функція пояснює, чому заняття активним туризмом краще впливають на психологічні здібності підлітків, ніж заняття боксом чи фітнесом [12, с. 20].

Рекреаційна (відновлювальна). Про дану функцію пишуть всі, тому ми не можемо не оцінити її значення. «Унаслідок зміни архітектурного, побутового середовища життєдіяльності, а також характеру праці зростає психологічне навантаження на людину, і потреба в релаксації та відновленні життєвих сил стає актуальнішою. Так об'єктивно формується потреба людини в рекреації» [6, С. 15]. «Рекреація – це процес відновлення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, який забезпечується системою заходів і

здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях» [10]. Неважко зрозуміти, що відновлення в активному туризмі є складовою оздоровчої функції, виокремлюють її тільки тому, що в пасивному туризмі вона відіграє значно більшу роль, тому ігнорувати її неможливо.

Пізнавальна функція туризму є, але вона відносно невелика, адже є маса інших явищ з куди більшим пізнавальним потенціалом [11; 12, С. 12; 13, С. 118]. Специфіка пізнавальної цінності туризму полягає у силі впливу на відчуття туриста від зустрічі з об'єктами його теоретичного пізнання [8]. Тобто при зустрічі людини з новим середовищем вирішальну роль у випадку туризму грає не пізнання нового, а емоційна реакція на нього. Адже сучасність дозволяє людині побачити та теоретично дослідити через мережу Інтернет всі клімати, краєвиди та культури, але від того популярність туризму не падає, а лиш зростає. Тому пізнавальну цінність активного туризму варто в наш час вважати важливою, але навіть не сутнісною.

Розважальна функція туризму [2; 4, С. 11; 5; 13, С. 67] також має місце. Однак мета розваги в учнів молодшого віку – це отримання приємних відчуттів, а в учнів старшого віку та дорослих – це відпочинок, тобто рекреація, тому нема сенсу визначати розважальну функцію активного туризму як сутнісну.

Виховна. «Заняття активним туризмом... мають виховне значення як засіб фізичного, етичного, естетичного, трудового та патріотичного виховання...» (Гриньова Т.І., Ларіонов А.М., Некляєв С.Е., Пірогов О.В., Поліщук В.В., Рильський С.В.)» [12, С. 11].

Наприклад, етичне виховання: «Оскільки туристичну діяльність проводять здебільшого у колективі, коли один залежить від іншого, людям необхідні такі риси характеру як тактовність, уважне ставлення один до одного, коли власні інтереси не можна ставити вище інтересів колективу. Усе це має великі можливості для інтенсивного виховання і формування таких цінних рис характеру як впевненість у собі, здатність прийти на допомогу» [13, С. 117-121]. Ще можна додати екологічне виховання [13, С. 118], але воно

здійснюється за умов належного екологічного виховання поза активним туризмом. Ця функція є важливою, але не сутнісною у визначенні суті туризму, оскільки є маса інших засобів виховання.

Таким чином, як бачимо, жодна з зазначених ознак окремо від інших не є визначальною і не описує (сама по собі) сутності активного туризму. Навіть якщо ми об'єднаємо фізіологічну та психологічну в оздоровчу, то і вона не є визначальною, оскільки якщо її визнати такою, то люди можуть замінити активний туризм рослинництвом та психологічними тренінгами та почуватися щасливими без активного туризму, як це було в переважній більшості населення на попередніх етапах існування людства. Тому можемо засвідчити, що в межах наукової літератури з фізичного виховання та спорту про активний, спортивний та оздоровчий туризм ми знайшли сутнісні функції активного туризму, але не знайшли вичерпного пояснення, як ці функції утворюють феномен популярності туризму. Якщо брати до уваги всі зазначені функції разом, то їх ефект також не моделюється як унікальний. Адже щоб задіяти всі зазначені функції туризму, можна поїхати в інший край країни доглянути комусь сад-город (який знаходиться в дачній місцевості), і так будуть задіяні всі вищезазначені чинники, але чомусь цей вид туризму не є популярним, переважно ті, хто доглядають сад-город з любові до цієї діяльності, віддають перевагу своєму саду-городу та нікуди не хочуть від нього їхати. Отже, можливо, слід пошукати пояснення, наприклад, у філософії туризму.

Відчуття першовідкривача. Турист відчувається першовідкривачем світу, нехай до нього тут пройшли мільйони – для себе він тут уперше, тому відчуття першовідкривача світу в ньому працюють повноцінно, а це відчуття несе в собі людина з часів свого існування, воно біологічно закладене в глибоких шарах мозку людини [16]. З точки зору здорового глузду, це – абсурд, але це природа людини, а природа – явище дуже глибоке і не повністю піддається розумінню. Ми не можемо звести це відчуття до оздоровчої функції, оскільки здоров'я не обов'язково включає в себе ті стани ейфорії мозку, без

яких людина може обійтись, хоча це відчуття впливає на здоров'я (не обов'язково позитивно). Але ці відчуття чудово розкривають частину механізму унікальності туризму, хоч і не відокремлюють активний туризм від пасивного.

Відчуття соціальної справжності. Потреба змінити людей, які тебе оточують, зумовлена животворними та руйнівними чинниками. Животворні чинники зумовлені потребою розширення кола спілкування та пізнавальною потребою, а руйнівні полягають в тому, що «сучасне суспільство гостро потерпає від набутого соціального імунодефіциту – браку щирості та теплоти людського спілкування» [14], і в туризмі відбувається тимчасовий вихід з цього браку. Буває й таке, що щире та тепле спілкування є, але потрібно змінити коло спілкування, бо шляхи розвитку людей розходяться, а розривати зв'язки жаль, і для розриву старих зв'язків треба утворити нові, а для того треба знайти, з ким їх утворювати. Частково перехід в активному туризмі у щире спілкування стається внаслідок зміни кола спілкування, спільного переживання відчуттів, які виникають під час активного туризму та близькості, яка внаслідок того виникає, штучного наближення психологічної дистанції та відсутності спільної рутини, однак справжність спілкування стається ще й тому, що вона є нормою людського спілкування і десь має проявлятися, щоб люди не збожеволіли. Однак ми знаємо лише ще одну царину, де справжність проявляється в усій своїй силі та поширеності, – передову. Отже, простір вибору невеликий, відтак справжність спілкування ми можемо віднести до сутнісної риси активного туризму, яка робить його популярним. Однак і ця функція не пояснює унікальності активного туризму, адже справжнє спілкування не обмежене виключно туризмом, хоча туризм надає справжності спілкування на сучасному етапі розвитку людства соціальний характер.

Відтак нам залишається повернутись до визначення «активний туризм», в якому зазначена та особливість, яка відокремлює активний туризм від

пасивного: «Однією з обов'язкових ознак активного туризму є проведення заходів в незайманому або слабозміненому природному середовищі».

Відчуття єднання людини з природою. Деталізацію даної тези ми знайшли в філософії екотуризму, який останнім часом активно шириться планетою. «В умовах урбанізації та напруженого ритму міського життя дедалі популярнішим стає сільський зелений туризм, невідкладний елемент якого – єднання людини з природою. Згідно з європейською статистикою, 35% міських жителів Євросоюзу обирають відпочинок у сільській місцевості [15]. «Численні опитування туристів свідчать, що серед провідних мотивів туристських подорожей на перший план все більше виступає прагнення людей до спілкування з природою. Люди через зміни умов життя у великих містах-мегаполісах усе далі відходять від природи. Незмінними супутниками проживання в таких містах є ізолюваність людини, почуття самотності, надмірні навантаження на нервову систему, що породжують постійне психологічне напруження і призводять до стресів. Мешканці великих міст усе частіше потерпають на нервові розлади та усякого роду захворювання нервової системи. У них з'являється природне і цілком зрозуміле бажання виїхати на природу, щоб у спілкуванні з нею звільнити свою нервову систему від навантажень, що накопичилися в умовах міського проживання. Механізми тяжіння мешканців міста до природи та прагнення до оздоровчої дії природного середовища виявляються навіть на генетичному рівні, про що свідчать дані сучасних медичних досліджень [8]». «Людина є органічною частиною цілісної екосистеми. Тяжіння міського жителя до «незіпсованої природи» в сучасному світі є цілком зрозумілим. Природа – це не просто «довкілля», це те, поза чим людина неспроможна існувати ні в якому відношенні, чого б людина не досягла» [14].

Як бачимо, єднання людини з природою не є частиною оздоровлюючої функції, а є тимчасовим поверненням до того способу життя, якого дотримувалось людство протягом майже всієї своєї історії і якого людство

потребує для свого нормального існування. Звичайно, воно виконує функції оздоровлення та відновлення, але до них не зводиться. Якщо єднання з природою зводити до означених функцій, то незабаром не стане ні природи, ні людства. Наслідком такого єднання має стати зосередження на тому, щоб природи навколо кожного землянина ставало дедалі більше. Саме процес такого єднання, а не оздоровлення чи відновлення створює нездоланне людськими зусиллями патріотичне виховання та може те ж робити з екологічним вихованням, але наразі не всім людям (тим більше дітям) вистачає освіченості на екологічну тему. Зведення єднання з природою до власного оздоровлення є частиною сучасної споживацької парадигми людства, яке є природною, але руйнівною, тому потребує своєчасної корекції з метою виживання і процвітання планети та людства. Міські люди потребують саме незмінену природу тому, що в незміненої природи найбільший потенціал впливу на міську людину, щодня полишену природи як такої, тому саме міські люди займаються активним туризмом. Більше того, міські люди настільки наповнені міською суєтою, що для них саме активний туризм дає можливість очистити себе від психологічної наповненості міським способом життя та заклякості «міського» тіла від низької рухової активності. Адже коли міські люди виїжджають на природу транспортом, вони несуть з собою міський спосіб життя і лише крізь його шпарини сприймають природу.

Рівноцінне глибинне злиття людини і природи породжує в людині невимовний комплекс почуттів на всіх рівнях, і тоді безупинна робота мозку зупиняється від приємного шоку, від чого настає короткочасна буддистська «нірвана», тобто безмовне та безсуєтне блаженство. Таке блаженство активує свідомі та несвідомі процеси ефективного функціонування психіки та свідомості та гармонізує їх зі світом, дає людині тонкі та глибокі відчуття всього нематеріального, що є в людині. Людина повертається до тієї себе, яка відрізняється від тваринного царства та техногенного середовища. І що більш свідомим є це злиття, що більш раціонально колективом буде надано

можливість кожному учаснику активного туризму заглибитись у ці відчуття блаженства, то більші результати воно дасть на всі царини життя. Педагогічні ідеї В.О. Сухомлинського значною мірою ґрунтуються на глибокому зв'язку з природою. Але для того дітям під час походу треба розказувати в доступній їм формі про чарівність природи, інакше вони не зможуть усвідомити значущості природи для себе, і тоді будуть зливатися з природою лише за залишковим принципом, а відтак ефективність походу знизиться до оздоровчої та інших, додаткових функцій. Крім того, треба надавати їм можливість практикувати це єднання, а для того самому треба ним займатись свідомо, бути для дітей прикладом, тобто описувати свої стани, стани інших відомих та знайомих людей, роблячи це в сприятливих для злиття з природою умовах, адже діти будуть яскраво уявляти те, що ви говорите, тобто одночасно сприймати та практикувати те, що ви говорите, – або в них почнеться зневага до того, що ви говорите, і тому краще б ви мовчали. Хто не вміє говорити про свої відчуття та почуття від єднання з природою, може почитати Сухомлинського чи письменників-натуралістів – або прямо біля багаття читати зазначених авторів, якщо сам не може навчитись. З цим педагогічним прийомом похід в гори матиме на порядок більший вплив на розвиток дітей та на їх бажання знову піти в похід, адже це і є первинна причина прагнення людини займатись активним туризмом – хоч на деякий час повернутись в той стан життя, який нам заповідали Природа або/і Бог (залежно від світогляду).

Висновки. Таким чином, наше аналітичне дослідження дозволяє виявити ту функцію активного туризму, яка робить його унікальним і популярним — можливість психологічного злиття з майже незміненою природою. Інші функції активного туризму (оздоровча (фізіологічна), оздоровча (психологічна), рекреаційна, розважальна, пізнавальна, виховна, відчуття першовідкривача, відчуття соціальної справжності) є визначальними лише в сукупності, а не окремо, оскільки кожна з них дублюється в інших, менш популярних або зовсім не популярних сферах життя. Разом ці функції сприяють ефективному

функціонуванню основної мети активного туризму – злиття людини з природою.

Подальші дослідження будуть спрямовані на глибше вивчення функцій активного туризму та їхнього впливу на психологічне та фізичне здоров'я учнів.

Список використаних джерел

1. Активний туризм: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 2-ге перер. і доп. / О. М. Корнієнко, С. В. Булатов. Запоріжжя, 2022. 293 с.

2. Андрєєва О. Формування мотивації учнів молодшого шкільного віку до оздоровчої рекреаційної рухової активності/ О. Андрєєва, І. Головач, І. Хрипко. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2016. Вип. 20. С. 11-15.

3. Блистів Т. Мотиваційні пріоритети школярів до занять у центрах дитячо-юнацького туризму. *Спортивна наука України*. 2015. №1 (65). С. 70-75.

4. Блистів Т.В. Організаційно-методичне забезпечення оздоровчо-рекреаційної діяльності учнівської молоді у закладах позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку: автореф. дис. канд. наук фізичного виховання та спорту: 24.00.02. К., 2019. 29 с.

5. Бутенко Г., Гончарова Н. Вплив занять оздоровчим та спортивним туризмом на фізичну підготовленість молодших школярів. *Теорія та методика фізичного виховання та спорту*. 2018. № 1. С. 36-41

6. Васильчук В.М. Туризмологія: навчальний посібник. К., 2023. 115 с.

7. Випасняк І., Іванишин І., Луцький В., Процишин Н. Active Tourism as a Component of Physical Education System of Student Youth. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2020. №17. С. 10 -17.

8. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм. *Екологічний туризм: навчальний посібник*. К., 2004. С. 5-22.

9. Колотуха О.В. Теоретико-методичні засади активного туризму. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: педагогічні науки*. 2018. Вип. 4. С. 104-108.
10. Курилюк С., Луцький В., Новосьолов О., Мельник О. Сучасні аспекти використання засобів активного туризму в туристично-рекреаційній діяльності учнівської молоді. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*. 2021. № 37. С. 14-21.
11. Лівак П.Є., Полухін Ю.В., Стешиц А.В. Активний відпочинок: види і різновиди активного туризму та їх сутність. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2022. Вип. 7 (152). С. 79-83.
12. Мулик К.В. Методична система використання спортивно-оздоровчого туризму в процесі фізичного виховання школярів та студентів: автореф. дис. доктора пед. наук: 13.00.02. Чернігів, 2016. 42 с.
13. Олексієнко Я.І., Гунько П.М. Теорія, види та технології оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності: навч.-метод. посіб. / Я.І. Олексієнко, П.М. Гунько. Черкаси, 2018. 260 с.
14. Пазенок В.С. Філософія туризму в системі філософського знання. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*. 2010. Вип. 8. С.7-22.
15. Парубок Н.В. *Молодіжний економічний дайджест*. 2015. №4 (7). С. 86-89.
16. Подмазін С. Природа мотивації туристичної активності людини. *Humanities Studies*. 2022. Випуск 13 (90). С. 46-53.